

Лекція 4

Тема 8. Діяльність судових органів України з реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Гарантіями неупередженої діяльності суду та інших правоохоронних органів наразі є Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 року¹, який здійснює поділ правозастосовних оргнів у сфері охорони та захисту прав людини і громадянина на судові та правоохоронні.

Ст. 2 зазначеного Закону України відносить до правоохоронних органів органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Найголовнішу роль в захисті прав людини і громадянина відведено судам.

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Правовий статус органів правосуддя закріплено наразі в Розділі VIII Конституції (ПРАВОСУДДЯ), та в Рішеннях Конституційного Суду України, які містять тлумачення положень окремих статей Конституції.

До внесення змін до 02.06.2016 р. офіційне тлумачення ї статті 124 було надане в Рішеннях Конституційного Суду № 9-зп від 25.12.97 р.², № 8-рп/2002 від 07.05.2002 р.³, № 15-рп/2002 від 09.07.2002 р.⁴, № 3-рп/2012 від 25.01.2012 р.⁵, № 8-рп/2010 від 11.03.2010 р.⁶

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>

² <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>

³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02>

⁴ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02>

⁵ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12/paran56#n56>

Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди.

Відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Відповідно до Закону України від 02.06.2016 р. «Про судоустрій і статус суддів»⁶: **Стаття 1.** Судова влада

1. Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом.

2. Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур.

Стаття 2. Завдання суду

1. Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 5. Здійснення правосуддя

1. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства.

2. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом.

3. Народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Стаття 7. Право на справедливий суд

1. Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом.

2. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи мають право на судовий захист в Україні нарівні з громадянами і юридичними особами України.

3. Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України.

Стаття 17. Система судоустрою

1. Судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності.

2. Найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд.

3. Систему судоустрою складають:

⁶ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-10>

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20250604#Text>

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) Верховний Суд.

Для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.

Стаття 18. Спеціалізація судів

1. Суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Глава 4. Вищі спеціалізовані суди

Стаття 31. Види і склад вищих спеціалізованих судів

1. У системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ.

2. Вищими спеціалізованими судами є:

- 1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності;
- 2) Вищий антикорупційний суд;
- 3) Спеціалізований окружний адміністративний суд;
- 4) Спеціалізований апеляційний адміністративний суд.

3. Вищі спеціалізовані суди розглядають справи, які віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом.

4. У складі вищого спеціалізованого суду можуть утворюватися судові палати для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції, а також апеляційна палата для розгляду справ в апеляційній інстанції. Апеляційна палата вищого спеціалізованого суду діє у його складі на засадах інституційної, організаційної, кадрової та фінансової автономії. Кількість суддів в апеляційній палаті вищого спеціалізованого суду визначає у межах загальної кількості суддів вищого спеціалізованого суду Вища рада правосуддя з урахуванням консультативного висновку Державної судової адміністрації України.

Особливим суб'єктом з особливим судовим статусом є Конституційний Суд України, правовий статус якого визначено Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р.⁸

Стаття 1. Статус Конституційного Суду України

1. Конституційний Суд України (далі - Конституційний Суд або Суд) є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Стаття 7. Повноваження Суду

1. До повноважень Суду належить:

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19/ed20170713#Text>

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України;

3) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

4) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

5) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпідменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України;

6) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

7) надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

8) вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з частиною другою статті 137 Конституції України;

9) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

Стаття 50. Форми звернення до Суду

1. Формами звернення до Суду є конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга.

Стаття 51. Конституційне подання

1. Конституційним поданням є подане до Суду письмове клопотання щодо:

1) визнання акта (його окремих положень) неконституційним;

2) офіційного тлумачення Конституції України.

2. У конституційному поданні зазначаються:

1) суб'єкт права на конституційне подання;

2) відомості про представника суб'єкта права на конституційне подання;

3) документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційне подання, із зазначенням повного найменування, номера, дати ухвалення, джерела офіційного видання акта;

4) перелік документів і матеріалів, що додаються.

3. У конституційному поданні щодо конституційності акта (його окремих положень) зазначаються акт (його конкретні положення), що належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити акт (його окремі положення), а також обґрунтування тверджень щодо неконституційності акта (його окремих положень).

4. У конституційному поданні щодо офіційного тлумачення Конституції України зазначаються конкретні положення Конституції України, які потребують офіційного тлумачення, та обґрунтування підстав, які спричинили потребу в тлумаченні.

Стаття 52. Суб'єкт права на конституційне подання

1. Відповідно до Конституції України суб'єктами права на конституційне подання є: Президент України, щонайменше сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

2. Заява народного депутата України про відкликання свого підпису під конституційним поданням не має юридичних наслідків.

Стаття 53. Конституційне звернення

1. Конституційним зверненням є подане до Суду письмове клопотання про надання висновку щодо:

1) відповідності Конституції України чинного міжнародного договору України або міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість;

2) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;

4) відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

5) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

6) відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України.

2. У конституційному зверненні зазначаються:

1) суб'єкт права на конституційне звернення;

2) відомості про представника суб'єкта права на конституційне звернення;

3) документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційне звернення, із зазначенням повного найменування, номера, дати ухвалення, джерела офіційного видання акта;

4) перелік документів і матеріалів, що додаються.

3. У конституційному зверненні про відповідність Конституції України міжнародного договору зазначаються конкретні положення договору, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити договір, а також обґрунтування тверджень щодо неконституційності міжнародного договору (його окремих положень).

4. У конституційному зверненні про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, зазначаються ті питання, конституційність яких оспорується, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити ці питання, а також обґрунтування тверджень щодо невідповідності Конституції України (неконституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

5. До конституційного звернення щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпідменту додаються:

1) матеріали щодо ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпідменту;

2) документи про створення та роботу спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення розслідування, висновки і пропозиції цієї комісії;

3) матеріали про розгляд Верховною Радою України висновків і пропозицій відповідної тимчасової слідчої комісії;

4) рішення Верховної Ради України про звинувачення Президента України у вчиненні державної зради або іншого злочину;

5) рішення Верховної Ради України про звернення до Конституційного Суду.

6. У конституційному зверненні про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України зазначається обґрунтування тверджень щодо порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

7. У конституційному зверненні щодо відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України зазначаються акт Верховної Ради Автономної Республіки Крим (його конкретні положення), що належить перевірити на відповідність Конституції України та законам України, та конкретні положення Конституції України та законів України, на відповідність яким належить перевірити акт Верховної Ради Автономної Республіки Крим (його окремі положення), а також обґрунтування тверджень щодо невідповідності Конституції України та законам України акта Верховної Ради Автономної Республіки Крим (його окремих положень).

Стаття 54. Суб'єкт права на конституційне звернення

1. Суб'єктами права на конституційне звернення є:

1) Президент України - за пунктами 1, 2, 6 частини першої статті 53 цього Закону, що впливає із статей 137, 151 Конституції України;

2) Верховна Рада України - за пунктами 3, 4, 5 частини першої статті 53 цього Закону, що впливає з пункту 28 частини першої статті 85, статей 151, 159 Конституції України;

3) Кабінет Міністрів України - за пунктом 1 частини першої статті 53 цього Закону, що впливає із статті 151 Конституції України;

4) щонайменше сорок п'ять народних депутатів України - за пунктами 1, 2 частини першої статті 53 цього Закону, що впливає із статті 151 Конституції України.

2. Заява народного депутата України про відкликання свого підпису під конституційним зверненням не має юридичних наслідків.

Стаття 55. Конституційна скарга

1. Конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу.

Стаття 56. Суб'єкт права на конституційну скаргу

1. Суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України.

До суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права.

Як зазначає С.В. Ківалов, особливість ролі органу конституційної юстиції України у сфері захисту прав і свобод людини проявляється в тому, що Конституційний Суд України не розглядає індивідуальні скарги громадян, це не належить до його повноважень (ст. 13 Закону України від 16 жовтня 1996 р. «Про Конституційний Суд України», не має права ініціювати конституційне провадження, зокрема, і з приводу захисту прав людини (ст. ст. 40, 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України»)⁹.

Як зазначає автор, Конституційний Суд України здійснює захист прав людини і громадянина шляхом, по-перше, участі у законотворчому процесі; по-друге, шляхом прийняття Рішень Конституційного Суду України, які сприяють зміцненню правових гарантій прав та свобод людини і громадянина, що підтверджує значущість органу конституційної юстиції в механізмі захисту прав і свобод людини.

Так, приміром, в Рішенні Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 зазначено, що:

1. Положення частини першої статті 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями

⁹ Ківалов С.В. Захист Конституційним Судом України прав та свобод людини і громадянина: можливості та проблеми / С.В. Ківалов // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – № 8. – С. 8. (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://apdp.in.ua/v61/02.pdf>

громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує.

2. Положення частини другої статті 59 Конституції України «для ... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» в аспекті конституційного звернення треба розуміти так, що особа під час допиту її як свідка в органах дізнання, досудового слідства чи дачі пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.

Положення цього рішення віднайшли конкретизацію в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р.¹⁰

На думку Ківалова С.В. показовим є те, що Конституційний Суд у своїй практиці все частіше звертається до природно-правової аргументації, що уявляється прогресивним для розвитку правової системи України в напрямку впровадження юснатуралістичних ідей в позитивне право (в контексті інтегративного праворозуміння) та сприяє посиленню правового механізму забезпечення прав і свобод людини¹¹.

Повноваження місцевого суду (ст. 22 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»):

1. Місцевий суд є судом першої інстанції і здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом.

2. Місцеві загальні суди розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом.

3. Місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції.

4. Місцеві адміністративні суди розглядають справи адміністративної юрисдикції (адміністративні справи).

5. Юрисдикція місцевих судів щодо окремих категорій справ, а також порядок їх розгляду визначаються законом.

Безпосередній захист прав людини здійснюється здебільшого в судовому порядку в порядку, передбаченому Кримінального процесуального Кодексу України (КПК України), Цивільного процесуального Кодексу України (ЦПК України) та Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України)¹².

¹⁰ Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/page2>

¹¹ Ківалов С.В. Захист Конституційним Судом України прав та свобод людини і громадянина: можливості та проблеми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 8. С. 10. URL: <http://apdp.in.ua/v61/02.pdf>

¹² <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/page>

Згідно ст. 1 ЦПК України¹³ (Призначення Цивільного процесуального кодексу України) Цивільний процесуальний кодекс України визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених цим Кодексом справ, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства.

Відповідно ст. 2 ЦПК України (Завдання та основні засади цивільного судочинства), завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Відповідно ст. 4 ЦПК України (Право на звернення до суду за захистом) закріплює, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Згідно ст. 16 ЦК України¹⁴ (Захист цивільних прав та інтересів судом):

1. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

2. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

1) визнання права;

2) визнання правочину недійсним;

3) припинення дії, яка порушує право;

4) відновлення становища, яке існувало до порушення;

5) примусове виконання обов'язку в натурі;

6) зміна правовідношення;

7) припинення правовідношення;

8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;

9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

У відповідності з положеннями ст. 21 Цивільного Кодексу України, суд може визнати незаконним та скасувати як нормативно-правовий акт, так і акт індивідуального характеру, виданий органом державної влади, органом влади АРК або органом місцевого самоврядування, якщо він суперечить актам цивільного законодавства і порушує цивільні права або інтереси.

В ст. 2 КАС України¹⁵ до завдань адміністративного судочинства віднесено:

¹³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

¹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

¹⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

1. Захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

2. До адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження. (

(Офіційне тлумачення положення частини другої статті 2 див. в Рішенні Конституційного Суду № 19-рп/2011 від 14.12.2011).

3. У справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони:

1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;

3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії);

4) безсторонньо (неупереджено);

5) добросовісно;

6) розсудливо;

7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації;

8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія);

9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення;

10) своєчасно, тобто протягом розумного строку.

Проблеми правового захисту прав людини в діяльності адміністративних судів висвітлено на сайті Центру політико-правових реформ¹⁶.

Згідно з положеннями ст. 2 Кримінального Процесуального Кодексу України (КПК України)¹⁷ від 13 квітня 2012 року завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та

¹⁶ Адміністративні суди: для захисту прав людини чи інтересів держави? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/2010-03-07-18-06-07/adminyust/1061-administrative-courts-to-protect-human-rights-or-interests-of-the-state-ua.html>

¹⁷ Кримінально-процесуальний кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. - № 9-10, № 11-12, № 13. - Ст. 88.

неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Ст. 29 Конституції України закріпила, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Обмеження конституційних прав людини і громадянина можливе лише на підставі судового рішення. Ст. 30 Конституції України – право на недоторканність житла; ст. 31 - таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; ст. 32 - не зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації; ст. 41 - кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом; ст. 47 – право на житло. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду; ст. 55 Конституції України - Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

(Офіційне тлумачення частини другої статті 55 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 6-зп від 25.11.97, № 19-рп/2011 від 14.12.2011 р.).

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

З судовими рішеннями у справах про захист прав людини і громадянина магістри можуть ознайомитися на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень¹⁸.

Новелою КПК України є закріплення ст. 8. Верховенство права:

1. Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

2. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Ключовим в КПК України є положення ст. 17 (Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини):

1. Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

2. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

3. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом.

4. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи.

5. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

Роль Верховного Суду України в сфері захисту прав особи наразі нівельована. Як зазначає І. Шицький, за новим сценарієм, початок якому покладено Рішенням Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р.¹⁹, теоретична цінність якого відкарбована ототожненням форм інстанційного провадження, визначених Конституцією вичерпно, і засад судочинства, які до цього проблем розуміння не становили, Верховний Суд України втратив

¹⁸ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р. у справі Справа № 1-1/2010. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3461>

касаційну компетенцію, громадяни втратили право на касаційне оскарження до Верховного Суду України, ліквідована система загальних судів шляхом суцільної спеціалізації²⁰.

В Рішенні, зокрема, зазначено, що визначення у частині другій статті 125 Конституції України Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції означає, що конституційний статус Верховного Суду України не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями суду касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження касаційної інстанції.

Проблемні питання діяльності судових органів в механізмі забезпечення здійснення та захисту прав і свобод людини визначено:

Указ Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року № 119/2021²¹

§ 4. Забезпечення права на справедливий суд

Стратегічна ціль - кожен в Україні має доступ до справедливого та ефективного судового розгляду незалежним і безстороннім судом, ефективних механізмів виконання судових рішень.

Проблеми, на вирішення яких спрямований стратегічний напрям:

надмірна тривалість проваджень в адміністративних, цивільних та кримінальних справах;

недостатня інклюзивність та доступність судового процесу;

випадки порушення права на захист, права зберігати мовчання та не свідчити проти себе;

тривале невиконання судових рішень.

Завдання, спрямовані на досягнення цілі:

забезпечити інклюзивність та доступність судового процесу;

забезпечити незалежність та безсторонність суду відповідно до міжнародних, у тому числі європейських, стандартів, практики Європейського суду;

забезпечити здійснення ефективного судочинства у розумні строки, з урахуванням вимог ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду;

забезпечити підтримання належного професійного рівня суддів через систему їх добору та підвищення кваліфікації;

підвищити доступність безоплатної правової допомоги;

забезпечити виконання судових рішень у розумні строки;

запровадити доступну та ефективну систему позасудових засобів захисту прав людини, альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації.

Очікувані результати:

²⁰ Шицький І. Компетенція Верховного Суду України в контексті захисту права. *Право України*. 2010. № 10. С. 199-206.

²¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

забезпечено здійснення ефективного судочинства у розумні строки відповідно до конституційних гарантій, з урахуванням положень міжнародних, у тому числі європейських, стандартів, практики Європейського суду;

забезпечено гарантії незалежності суддів як конституційної вимоги неухильного забезпечення незалежності правосуддя;

підвищено доступність системи правосуддя.

Основні показники:

показники ефективності роботи суду з розгляду справ: частка розглянутих справ; загальна тривалість перебування справ та матеріалів у судах; частка справ, розглянутих із порушенням строків, передбачених процесуальним законодавством (у розрізі інстанції та спеціалізації); частка судів, доступних для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

рівень інформаційної доступності суду, у тому числі частка судів, у яких забезпечена інформаційна доступність для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

рівень довіри громадян до суду;

рівень обізнаності громадян щодо права на безоплатну правову допомогу;

частка центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, в яких забезпечена архітектурна доступність для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

частка центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, в яких забезпечена інформаційна доступність для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

значення показників «7. Цивільне правосуддя», «8. Кримінальна юстиція» Індексу верховенства права (The Rule of Law Index).

Притому, визначено ключову роль судових органів в забезпеченні захисту прав людини:

§ 1. Забезпечення права на життя

§ 2. Запобігання та протидія катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню

§ 3. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність

Стратегічна ціль - право кожного в Україні на свободу та особисту недоторканність забезпечується та захищається державою відповідно до міжнародних, у тому числі європейських, стандартів прав людини.

Проблеми, на вирішення яких спрямований стратегічний напрям:

наявні випадки свавільного позбавлення свободи (зокрема, насильницьке зникнення, незаконні затримання та тримання особи під вартою);

функціонування місць несвободи, не передбачених законом, та утримання осіб у цих місцях;

поширення випадків насильницьких зникнень і незаконних затримань та тримання осіб під вартою на тимчасово окупованих територіях у

Донецькій та Луганській областях, в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (далі - тимчасово окупована територія України), а також у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях;

неефективне розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильницьким зникненням, незаконними затриманнями та триманням під вартою осіб на тимчасово окупованій території України, у районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях;

практика недотримання процесуального законодавства працівниками правоохоронних органів та суддями;

порушення прав осіб під час госпіталізації до закладів з надання психіатричної допомоги.

Завдання, спрямовані на досягнення цілі:

запровадити механізми, які унеможливлюють незаконне затримання, незаконне та надмірно тривале тримання осіб під вартою;

на законодавчому рівні унеможливити створення та існування місць несвободи, не передбачених законом, зокрема приватних;

запровадити процедуру судового контролю за підставами позбавлення свободи, зокрема під час застосування примусової госпіталізації до закладів з надання психіатричної допомоги;

створити дієву систему реабілітації, правового захисту та відшкодування шкоди потерпілим від кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильницьким зникненням, незаконними затриманнями та триманням під вартою, а також членам їх сімей;

забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильницьким зникненням, незаконними затриманнями та триманням під вартою.

Очікувані результати:

затримання, тримання осіб під вартою здійснюється з дотриманням визначених Конституцією України гарантій, а також з урахуванням положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики Європейського суду;

унеможливлено випадки створення, функціонування місць несвободи, не передбачених законом, та тримання осіб у таких місцях;

функціонує ефективний механізм судового контролю за дотриманням законності затримання, підстав позбавлення свободи, зокрема під час застосування примусової госпіталізації до закладів з надання психіатричної допомоги;

особи, затримані за вчинення адміністративного правопорушення, мають рівень захисту не нижчий, ніж передбачений кримінальним процесуальним законодавством;

потерпілі від кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильницьким зникненням, незаконним затриманням, триманням під вартою, та члени їх сімей мають доступ до дієвої системи реабілітації, правового захисту та відшкодування шкоди.

Основні показники:

кількість кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 146, 146¹, 151, 371 Кримінального кодексу України, які розглянуто з постановленням вироку;

загальна кількість нерозглянутих матеріалів кримінальних проваджень, за якими особи тримаються під вартою понад 6 місяців;

кількість осіб, визнаних в установленому порядку винними в насильницькому зникненні, незаконному затриманні та триманні під вартою на тимчасово окупованій території України, у районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях.

§ 5. Забезпечення свободи думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації

§ 6. Забезпечення права на приватність

§ 7. Забезпечення свободи мирних зібрань та об'єднань, права на участь в управлінні державними справами

§ 8. Запобігання та протидія дискримінації

§ 9. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

§ 10. Запобігання та протидія насильству за ознакою статі, експлуатації, торгівлі людьми

§ 11. Запобігання та протидія домашньому насильству

§ 12. Забезпечення прав корінних народів і національних меншин

§ 13. Забезпечення права на працю та соціальний захист

§ 14. Забезпечення права людини на охорону здоров'я

§ 15. Забезпечення екологічних прав

§ 16. Забезпечення дотримання прав людини в процесі ведення господарської діяльності

(Очікувані результати:

забезпечено відповідність законодавства України і державної політики стандартам забезпечення прав людини, їх захисту в разі порушення суб'єктами господарювання;

суб'єктами господарювання впроваджено політики щодо дотримання прав людини;

забезпечено доступ до судових, позасудових засобів захисту прав людини від порушень, що виникають під час ведення господарської діяльності).

§ 17. Забезпечення права на освіту

§ 18. Забезпечення прав дитини

(Очікувані результати:

функціонує ефективна система забезпечення та захисту прав дитини;

удосконалено законодавство України у сфері охорони дитинства відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини, міжнародних стандартів забезпечення та захисту прав дитини, зокрема щодо захисту дітей від усіх форм насильства;

підвищено обізнаність населення про права дитини, механізми їх реалізації та захисту;

послуги для дітей та сімей з дітьми є доступними і відповідають їх потребам;

запроваджено ефективну систему правосуддя, дружнього до дітей, з урахуванням міжнародних, у тому числі європейських, стандартів).

§ 19. Забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, а також біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

§ 20. Забезпечення прав ветеранів війни, зокрема осіб, які брали або беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях

§ 21. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб

§ 22. Забезпечення та захист прав осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України

Завдання, спрямовані на досягнення цілі:

забезпечити доступ до правосуддя осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України;

забезпечити відновлення та захист, зокрема шляхом міжнародно-правових механізмів та з урахуванням фінансових можливостей держави, прав власності громадян України, які було порушено державою-окупантом на тимчасово окупованій території України;

§ 23. Забезпечення та захист прав осіб, які проживають в населених пунктах у безпосередній близькості до лінії розмежування

§ 24. Звільнення осіб, які були позбавлені свободи внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації частини території України, та відновлення прав таких осіб

§ 25. Забезпечення прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та членів їх сімей

(Проблеми, на вирішення яких спрямований стратегічний напрям:

невідкладного вирішення потребує питання захисту прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та членів їх сімей;

недостатньо ефективна реалізація законодавства, що визначає правовий статус осіб, зниклих безвісти, та забезпечує правове регулювання відносин, пов'язаних із встановленням та обліком, розшуком і соціальним захистом таких осіб та членів їх сімей).

§ 26. Подолання негативних наслідків збройного конфлікту, спричиненого збройною агресією Російської Федерації

Стратегічна ціль - створення умов для забезпечення прав цивільних осіб, постраждалих від збройного конфлікту, на соціальний і правовий захист

та відшкодування завданої шкоди; запровадження дієвої політики подолання негативних наслідків збройного конфлікту.

Проблема, на вирішення якої спрямований стратегічний напрям:

відсутні комплексні заходи щодо засобів соціального, правового захисту та відшкодування шкоди цивільним жертвам збройного конфлікту.

Завдання, спрямовані на досягнення цілі:

розробити відповідно до міжнародних стандартів комплексну політику щодо соціального, правового захисту осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України;

створити ефективний механізм доступу до правосуддя осіб, постраждалих внаслідок збройного конфлікту;

створити з урахуванням фінансових можливостей держави ефективний механізм відшкодування шкоди життю та здоров'ю, завданої збройним конфліктом;

створити з урахуванням фінансових можливостей держави ефективний механізм виплати компенсацій за майно, що було пошкоджене або зруйноване внаслідок збройного конфлікту;

запровадити національну модель перехідного правосуддя;

здійснювати систематичне документування фактів, які стосуються обставин виникнення, ходу та наслідків збройного конфлікту, зокрема фактів порушень прав та основоположних свобод;

забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території України, та притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб.

Очікувані результати:

особи, що постраждали внаслідок збройного конфлікту, мають ефективний доступ до правосуддя, засобів правового та соціального захисту;

функціонує ефективний механізм відшкодування завданої збройним конфліктом шкоди життю та здоров'ю, а також виплати компенсацій за майно, що було пошкоджене або зруйноване внаслідок збройного конфлікту;

здійснюється моніторинг та документування фактів порушень прав людини на тимчасово окупованій території України.

Основні показники:

кількість задокументованих фактів, які стосуються обставин виникнення, ходу та наслідків збройного конфлікту, зокрема фактів порушень прав та основоположних свобод людини;

кількість осіб, які скористалися механізмом відшкодування завданої збройним конфліктом шкоди життю та здоров'ю;

кількість осіб, які скористалися механізмом виплати компенсацій за майно, що було пошкоджене або зруйноване внаслідок збройного конфлікту;

кількість осіб, яким було надано психологічну, соціальну допомогу, послуги із реабілітації;

кількість дітей, які отримали статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, соціальну допомогу, пройшли медичну реабілітацію, санаторно-курортне оздоровлення;

кількість направлених до суду з обвинувальним актом кримінальних проваджень, пов'язаних із правопорушеннями, які вчинені на тимчасово окупованій території України.

§ 27. Підвищення рівня обізнаності у сфері прав людини

Д. Лубинець (Уповноважений ВРУ з прав людини) в Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році зазначив²²:

Викликами для судової системи в умовах дії воєнного стану 2024 року залишалися: перевантаження судової систем (нестача суддівських кадрів у судах першої та апеляційної інстанцій); фізична недоступність судів (на окупованих територіях або в зонах бойових дій суди можуть припинити роботу, що ускладнює доступ громадян до правосуддя); систематичні загрози для життя і здоров'я людей через повітряні атаки; перебої з енергопостачанням, знищення або пошкодження приміщень судів.

Дотримання права на справедливий суд у період воєнного стану критично важливе для захисту прав людини, підтримання довіри до держави та зміцнення верховенства права. Це не лише сприяє внутрішньому правопорядку, а й забезпечує міжнародну репутацію України як правової держави, навіть в умовах надзвичайних викликів.

ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що складником права на справедливий суд є забезпечення доступу громадян до правосуддя. Йдеться не лише про фізичний доступ до приміщення суду, а й про забезпечення можливості ефективного судочинства, справедливості судового розгляду та рішень. Один із визначальних чинників, який впливає на розумність строків розгляду справи та якість судового рішення, – кадрове забезпечення судової системи.

Відновлення повноважності двох органів суддівського врядування ВККС України та ВРП сприяли 2024 року початку заповненню суддівських вакансій. Так, триває конкурс до судів апеляційної інстанції, у яких найбільший дефіцит кадрів, і ВАКС.

Загалом протягом січня – листопада 2024 року ВРП ухвалила внести Президентові України подання про призначення 464 суддів^[1]. Президент України у травні, липні, жовтні, а також у грудні 2024 року видав 97 указів про призначення 460 суддів на посади.

Через кадрову нестачу затягуються терміни розгляду справ, що негативно впливає на доступ громадян до правосуддя. За інформацією Верховного Суду, протягом останніх трьох років спостерігається тенденція до збільшення показника кількості справ і матеріалів, що надійшли на розгляд до судів усіх юрисдикцій, а також показника навантаження у розрахунку на одного працюючого суддю з урахуванням фактичної чисельності суддів.

²² <https://ombudsman.gov.ua/report-2024/verkhovenstvo-prava-i-dostup-do-pravosuddia>

Недостатнє фінансування судів впливає на технічне забезпечення, ремонт приміщень і забезпечення гідних умов праці суддів і працівників апаратів судів.

Вагомою подією в судовій системі стало прийняття ВРП у грудні 2024 року рішення «Про початок роботи служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя». Днем початку роботи служби дисциплінарних інспекторів ВРП визначено 23.12.2024. Службу дисциплінарних інспекторів створюють для реалізації повноважень ВРП щодо здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів^[2].

У грудні 2024 року КДКП відновила свою діяльність після перерви, пов'язаної із завершенням повноважень попереднього складу, що є кроком для забезпечення належного функціонування прокуратури та зміцнення правової системи України.

Ситуація з суддівськими вакансіями у Конституційному Суді України 2024 року залишається складною. Відсутність достатньої кількості суддів впливає на ефективність та швидкість конституційного провадження.

8.1.1. Право на доступ до правосуддя

Основні складники права на доступ до правосуддя та справедливий суд визначено статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, статтею 55 Конституції України щодо права кожного громадянина на звернення до суду за захистом прав і свобод, а також статтею 124 Конституції України щодо загальних засад здійснення правосуддя.

Серед чинників, які найбільше вплинули на випадки порушення права громадян на доступ до правосуддя 2024 року, – рішення про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва (далі ОАСК) та утворення Київського міського окружного адміністративного суду, а також зміна територіальної підсудності судів через неможливість здійснювати правосуддя на ТОТ України.

2024 року до Уповноваженого надійшло 60 повідомлень громадян про порушення права на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції. Найчастіше ця проблема виникала щодо тривалого невиконання Київським окружним адміністративним судом (далі КОАС) ухвал Шостого апеляційного адміністративного суду (далі ШААС) про витребування з КОАС матеріалів адміністративних справ.

Обмеження права доступу громадян до правосуддя у спорах за участю центральних органів влади після ліквідації ОАСК констатувала і Європейська Комісія у висновку щодо стану виконання Україною вимог для початку переговорів про вступ до Європейського Союзу, який вона опублікувала 08.11.2023^[3].

У справі «Зубак проти Хорватії» ЄСПЛ, розглядаючи загальні принципи доступу до судів вищої інстанції та обмеження *ratione valoris* (компетенція з огляду на цінність), зробив висновок, що стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не зобов'язує Договірні держави створювати апеляційні чи касаційні суди, проте якщо такі суди існують, необхідно дотримуватися гарантій, визначених у статті 6

Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, наприклад, у тій частині, у якій вона гарантує учасникам судового процесу ефективне право на доступ до суду^[4].

Отже, ЄСПЛ роз'яснив, що положення статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, зокрема право на доступ до суду, поширюються також на апеляційне чи касаційне оскарження судового рішення, якщо таке право передбачено національним законодавством. Забезпечення права на апеляційний перегляд справи належить до основних засад судочинства, визначених статтею 124 Конституції України.

Загалом упродовж 2024 року Уповноважений надіслав 250 листів до судових органів з питань порушень прав громадян на доступ до правосуддя.

Наприкінці 2023 року до Уповноваженого надійшла заява громадянина Г. щодо тривалого невиконання Київським окружним адміністративним судом ухвали Шостого апеляційного адміністративного суду про передачу матеріалів адміністративної справи. Громадянин Г. скаржився на те, що матеріали адміністративної справи за його позовом до Головного управління ПФУ в м. Києві про перерахунок пенсії упродовж дев'яти місяців не було передано до суду апеляційної інстанції для розгляду поданої ним апеляційної скарги.

За результатами здійсненого Уповноваженим провадження у січні 2024 року отримано інформацію про направлення Київським окружним адміністративним судом матеріалів адміністративної справи до відповідного апеляційного суду та поновлення тим самим права громадянина Г. на апеляційний перегляд рішення суду першої інстанції.

Невід'ємним складником права кожного на судовий захист є виконання судового рішення, яке охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави.

За результатами розгляду звернень Уповноваженим було встановлено, що зміна територіальної підсудності судів, розташованих на ТОТ України, в окремих випадках призвела до неможливості отримання виконавчих документів за судовими рішеннями, які набрали законної сили та були ухвалені судами, територіальну підсудність яких змінено в умовах воєнного стану.

Однією з основних причин цього послугувала відсутність в Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затвердженій наказом Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 № 814^[5] (далі Інструкція), відповідних норм, які регулювали б особливості порядку оформлення виконавчих документів у справах, розглянутих судами, територіальну підсудність яких змінено.

На розгляді Уповноваженого перебувало звернення адвоката Т. щодо відмови одним із районних судів міста Дніпро у видачі виконавчих листів у цілій низці справ, розглянутих місцевим загальним судом Донецької області, територіальну підсудність якого було змінено в умовах воєнного стану. Обґрунтовуючи відмову, суд послався на те, що Інструкція передбачає оформлення та видачу виконавчих документів судом, який ухвалив відповідне рішення, у паперовій або електронній формі та в порядку, визначеному процесуальним законодавством. Однак правове регулювання звернення до виконання судових рішень судів, які не здійснюють правосуддя, не визначено.

З метою усунення проблеми в цьому конкретному випадку та недопущення її в аналогічних ситуаціях Уповноважений, серед іншого,

ініціював перед ДСА питання щодо внесення відповідних змін до зазначеної Інструкції.

Крім того, Уповноважений звернув увагу на описану проблему також ВРП, надавши рекомендації щодо підготовки Щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2024 рік.

8.1.2. Право на розгляд справи упродовж розумного строку

Завдання цивільного судочинства – справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд та вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. У частині 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод закріплено елементи права на доступ до правосуддя, серед яких є розумний строк розгляду справи.

2024 року Уповноважений отримав 61 повідомлення про випадки порушення права громадян на розгляд справи упродовж розумного строку. Серед основних причин затягування розгляду справ часто є велике навантаження на суди, недофінансування судів, відсутність достатньої кількості суддів та працівників апарату суду. Крім того, строк розгляду справ може збільшуватися внаслідок призначення у справі судової експертизи.

У липні 2024 року до Уповноваженого звернувся громадянин К. та повідомив про необхідність отримання допомоги в поновленні права на доступ до правосуддя й розгляд справи упродовж розумного строку, порушення яких виникло через тривале проведення судової земельно-технічної експертизи, призначеної судом у цивільній справі.

З метою поновлення прав громадянина К. Уповноважений доручив представнику в Кіровоградській області провести зустріч із судовим експертом, за результатами здійснення якої встановлено факт тривалої передачі до суду матеріалів проведеної судової земельно-технічної експертизи – понад рік з моменту її проведення, а також ініційовано процес передачі судовим експертом таких матеріалів до суду.

Внаслідок дій, вжитих Уповноваженим, суд отримав матеріали проведеної судової земельно-технічної експертизи та продовжив розгляд цивільної справи, чим поновлено право громадянина К. на розгляд справи упродовж розумного строку.

8.1.3. Право кожного на інформацію про результати розгляду справи та отримання копії судового рішення

Серед звернень громадян, які отримав Уповноважений 2024 року, містилися повідомлення про порушення права на інформацію щодо результатів розгляду справи та отримання копії судового рішення.

Право на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду справи визначено національним законодавством. Тож кожен, хто звернувся до суду, в обов'язковому порядку має бути поінформованим про результати розгляду судом справи, а також має право отримувати інформацію про рух справи з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Національне законодавство гарантує право кожного на доступ до судових рішень, що, зокрема, забезпечується через оприлюднення судових рішень на офіційному вебпорталі судової влади України, введенням ДСА України ЄДРСР, ознайомленням з матеріалами справи в електронному вигляді за допомогою використання підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи «Електронний суд», ознайомлення

з матеріалами справи безпосередньо в приміщенні суду, а також отриманням судового рішення одразу після завершення судового розгляду справи.

2024 року Уповноважений здійснював провадження за зверненням громадянина Ш. щодо порушення права на інформацію про результати розгляду справи та отримання копії судового рішення. Під час здійснення провадження встановлено факт завершення розгляду справи судом ще 2021 року.

З метою поновлення порушених прав громадянина Ш., Уповноважений вживав заходи реагування, внаслідок яких суд поінформував заявника про результати розгляду справи, а також направив громадянину Ш. копію судового рішення рекомендованим поштовим відправленням.

8.1.4. Право на ознайомлення з матеріалами справи чи окремими документами в електронному вигляді

Упродовж 2024 року до Уповноваженого надходили повідомлення громадян щодо порушення права на ознайомлення з матеріалами справи чи окремими документами в електронному вигляді.

Відповідно до Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи^[6], підсистема «Електронний суд» забезпечує можливість автоматичного надсилання матеріалів справ в електронному вигляді до Електронних кабінетів учасників справи та їхніх повірених.

Заборону обмеження права на доступ до правосуддя, навіть в умовах воєнного стану, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд, брати безпосередню участь у судовому процесі, ознайомлюватися з матеріалами справи чи окремими документами в електронному вигляді, визначено статтею 64 Конституції України.

У березні 2024 року до Уповноваженого звернувся громадянин Д. щодо відмови Дарницького районного суду міста Києва в задоволенні його заяви про ознайомлення з матеріалами справи чи окремими документами в електронному вигляді через систему «Електронний суд».

Відмова суду обумовлювалася встановленням на сканерах, які перебувають на балансі суду, програмного забезпечення країни-агресора, пошкодженням будівлі суду та техніки внаслідок ракетного удару Російської Федерації.

На підставі інформації, отриманої Уповноваженим від ДСА України щодо стану технічного забезпечення Дарницького районного суду міста Києва, керівнику апарату суду було направлено лист, та на виконання вимог Уповноваженого суд здійснив завантаження копії матеріалів справи до обліково-статистичної картки автоматизованої системи документообігу суду та повідомив громадянина Д. про можливість ознайомлення з ними в особистому кабінеті Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Оскільки причини обмеження права на ознайомлення з матеріалами справи чи окремими документами в електронному вигляді зокрема полягали в неналежному технічному забезпеченні судів, а також встановленні на техніці судів програмного забезпечення країни-агресора, Уповноважений у межах здійснення парламентського контролю до ДСА України надіслав лист для отримання інформації щодо технічних можливостей судів України здійснювати сканування матеріалів справ та долучати їх до матеріалів електронної судової справи.

8.1.5. Право на справедливий судовий захист

Упродовж 2024 року надходили звернення щодо реалізації Уповноваженим права бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій для забезпечення контролю за дотриманням процесуальних прав учасників судового провадження у цивільному та адміністративному процесах.

2024 року увагу Уповноваженого привернула інформація про випадок, що трапився з малолітньою особою в середині червня у селищі Котельва на Полтавщині, зокрема вчинення групою осіб хуліганських дій щодо малолітнього, а також дій, які містять ознаки сексуального насильства, про які стало відомо із засобів масової інформації²⁴. За наслідками моніторингу дотримання процесуальних прав виявлено порушення права потерпілого та його законного представника на участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення та вручення копії постанови суду, що позбавило законного представника малолітнього потерпілого можливості її апеляційного оскарження.

Реагуючи на випадок порушення суддями процесуальних прав, Уповноважений направив скарги до ВРП щодо дисциплінарних проступків суддів Котелевського районного суду Полтавської області.

8.1.6. Право на належне виконання судового рішення

Право на судовий захист – це конституційна гарантія прав і свобод людини і громадянина, а обов’язкове виконання судових рішень – частина права на справедливий судовий захист.

За 2024 рік Уповноважений отримав 802 повідомлення про порушення принципу обов’язковості судового рішення, визначеного статтею 129¹ Конституції України. Задля поновлення права на оперативне та повне виконання судового рішення, а також здійснення виконавчого провадження відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження» надіслано 353 листи до органів державної виконавчої служби.

У лютому 2024 року до Уповноваженого звернувся громадянин Я. для отримання допомоги у виконанні МВС України судового рішення від квітня 2023 року, ухваленого на його користь, про призначення і виплату одноразової грошової допомоги у зв’язку із встановленням II групи інвалідності, внаслідок нещасного випадку, що стався в період проходження служби в органах внутрішніх справ.

Внаслідок виконання вимог Уповноваженого Департамент поліції охорони Національної поліції України на рахунок громадянина Я. перерахував кошти в розмірі 352 400 гривень, що стало поновленням права на отримання одноразової грошової допомоги.

Після отримання звернення громадянки Б. щодо невиконання Головою Державної служби геології та надр України судового рішення від лютого 2020 року щодо поновлення її на посаді директора Департаменту правового забезпечення Державної служби геології та надр України Уповноважений направив подання Голові Державної служби геології та надр України з вимогою вжиття термінових заходів реагування, спрямованих на відновлення порушеного конституційного права на працю громадянки Б. шляхом виконання судового рішення.

За невиконання законних вимог Уповноваженого на Голову Державної служби геології та надр України було складено протокол про адміністративне правопорушення, передбачене статтею 188⁴⁰ КУпАП.

Постановою Шевченківського районного суду міста Києва Голову Державної служби геології та надр України визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 188⁴⁰ КУпАП.

Також Головним слідчим управлінням Державного бюро розслідувань здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за фактом невиконання судового рішення.

Крім того, у відповідь на вжиті Уповноваженим заходи Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України повідомило, що відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України, Голову Державної служби геології та надр України звільнено з посади у зв’язку із закінченням строку призначення на посаду.

8.1.7. Забезпечення визначення поточного рахунку в банку для здійснення видаткових операцій

На виконання вимоги Уповноваженого наказом Міністерства юстиції України від 31.12.2024 № 2042/43387²³ внесено зміни до Порядку

²³ Порядок автоматизованого арешту коштів/електронних грошей боржників на рахунках/електронних гаманцях, відкритих надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків, емітентами електронних грошей, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 16 квітня 2019 р. за №399/33370, зі змінами, внесеними наказом Міністерства юстиції України 30.12.2024 №3796/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 31 грудня 2024 року за №2042/43387: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2042-24#n4>

автоматизованого арешту коштів/електронних грошей боржників на рахунках/електронних гаманцях, відкритих надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків, емітентами електронних грошей та визначено банківським установам термін виконання постанови приватного чи державного виконавця про визначення поточного рахунку боржника – фізичної особи в банку для здійснення видаткових операцій.

Попри визначення однією з основних функцій судової системи забезпечувати захист прав і свобод людини, непоодинокими є випадки порушень прав, закріплених Європейською Конвенцією 1950 р., зокрема, права на справедливий суд.

Як свідчить практика звернень громадян зі скаргами до Європейського суду, поняття «справедливий суд» може тлумачитись досить неоднозначно. Як правило особи, які не досягли у судовому провадженні бажаного результату, не завжди можуть уточнити, у чому конкретно полягала неповага з боку національних судів до їх права на справедливий суд. У багатьох випадках скарга на несправедливий судовий розгляд полягає у запереченні результату судового розгляду справи та тверджень щодо помилок стосовно фактів та права.

У зв'язку з цим слід нагадати позицію Суду, який зазначив, що згідно зі ст. 19 Конвенції, його функції полягають у забезпеченні Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї. Зокрема, питання помилок щодо фактів та права, які начебто були припущені національним судом, не належить до компетенції Суду доти, доки такі помилки не порушують прав та свобод, що захищаються Конвенцією (див. *Garcia Ruiz v. Spain*). Більше того, тоді як ст. 6 Конвенції гарантує право на справедливий суд, вона не встановлює ніяких правил стосовно допустимості доказів чи способу їх оцінки. Це питання регулюється, головним чином, національними законодавством та судами. Суд нагадує, що хоча п. 1 ст. 6 Конвенції зобов'язує суди аргументувати прийняті ними рішення, це не можна розуміти як вимогу надавати вичерпну відповідь на кожне питання, підняте стороною під час судового розгляду справи.

Так, у справі «Мельничук проти України» заявник скаржився на несправедливе рішення національних судів у його справі, посиляючись на національне законодавство. Суд, розглянувши матеріали, надані заявником, вирішив, що заявник не надав доказів щодо скарги про порушення у цій справі процесуальних гарантій, передбачених ст. 6 Конвенції і вирішив, що заява є очевидно необґрунтованою і має бути відхилена відповідно до пп. 3 та 4 ст. 35 Конвенції (див. ухвалу щодо прийнятності у справі «Мельничук проти України»).

Статтею 6 Конвенції також гарантується право на розгляд справи судом у «розумні строки». Слід відмітити, що у своїй практиці Суд підходив до цієї проблеми дуже індивідуально. Разом із тим, були встановлені певні критерії, в світлі яких слід оцінювати тривалість провадження це: складність справи; поведінка заявника; дії відповідних органів. Ці питання

аналізувались судом у справі *«Странніков проти України»*, де Суд дійшов висновку, що тривалість оскаржуваного процесу була надмірною та не відповідала вимозі „розумності строку”.

Справа *«Науменко проти України»* також розглядалась Судом на предмет «розумності строку» судового розгляду скарг заявниці, що стосувались отримання нею соціальних пільг та пенсії як ліквідатора наслідків аварії на ЧАЕС.

Суд, оцінюючи тривалість провадження у справі заявниці в світлі встановлених своєю практикою критеріїв, дійшов висновку, що поведінка заявниці протягом розгляду справи була належною. Також Суд зазначив, що провадження щодо отримання компенсації було наслідком зменшення розміру пенсії заявниці та позбавлення її пільг, наданих їй як ліквідатору наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. В світлі цих обставин та враховуючи складне фінансове становище заявниці та стан її здоров'я, розгляд справи мав для неї безсумнівно важливе значення. Суд наголосив на тому, що для заявниці було життєвою необхідністю вимагати скорішого вирішення її скарг.

Враховуючи тривалість провадження після 11 вересня 1997 року (5 років, 8 місяців і 1 день), Суд дійшов висновку, що при вирішенні справи заявниці мала місце необґрунтована затримка і у цій справі мало місце порушення статті 6 § 1 Конвенції у тому сенсі, що “цивільні права” заявниці були визначені з порушенням “розумного строку”.

Іншого висновку щодо тривалості провадження Суд дійшов у справі *„Полтораченко проти України”*, де заявник скаржився на невинуватено довгу тривалість провадження та несправедливість цього провадження через скасування за протестом голови Верховного суду АРК в порядку нагляду остаточного та обов’язкового рішення, винесеного на його користь.

Справа **SPIVAK v. Ukraine** (№ 21180/15) стосувалася примусового психіатричного лікування заявника та незаконного продовження його госпіталізації всупереч рішенням суду про припинення лікування. Він скаржився за ст. 3, пунктами 1, 4, 5 ст. 5 та за ст. 13 Конвенції.

ЄСПЛ зазначив, що національні суди самі встановили незаконність утримання після 24 жовтня 2014 року, отже було порушено п. 1 ст. 5 Конвенції.

Суд визнав, що перегляд питання щодо продовження застосування примусових заходів медичного характеру без участі заявника не відповідав вимогам справедливості: заявник не міг бути присутнім на слуханнях і не мав права самостійно ініціювати перегляд свого утримання, суди поверхово розглядали відповідні справи, покладаючись лише на лікарські висновки, а омбудсман підтвердив існування системної проблеми в країні. Тому було порушено й п. 4 ст. 5 Конвенції.

ЄСПЛ також вказав, що майже дворічне примусове лікування без доведеної потреби, відсутність гарантій проти свавілля та вплив препаратів на когнітивні функції становили нелюдське й таке, що принижує гідність,

поводження всупереч ст. 3 Конвенції. Порушення цього положення становили й умови утримання (переповнені палати, обмежений доступ до санітарних умов і прогулянок). Водночас Держава не створила належної правової бази й ефективних засобів захисту на порушення ст. 13 Конвенції.

Водночас, міжнародний механізм захисту прав людини може бути використаний і державою Україна. Прикладом слугує звернення України проти РФ до ЄСПЛ.

Рішенням від 25 червня 2024 року ЄСПЛ визнав численні порушення прав людини з боку РФ: право на життя, свободу і особисту недоторканність, свободу думки й віросповідання, доступ до освіти, право власності та захист від дискримінації. Окрему увагу ЄСПЛ приділив практикам масових переслідувань, тортур, примусової паспортизації, утискам кримських татар і запровадженню російського законодавства на окупованій території.

Це рішення назвали “першою перемогою України в ЄСПЛ”, оскільки судді чітко визнали як факт контролю Росії над півостровом, так і наявність систематичної адміністративної практики порушення прав людини. У цій справі ЄСПЛ уперше констатував, що дії РФ у Криму з моменту окупації були не лише незаконними з погляду міжнародного права, а й супроводжувалися цілеспрямованими репресіями населення.

«Україна та Нідерланди проти Росії»: окупація Донбасу, МН17 і повномасштабне вторгнення – це найбільша міждержавна справа, що об’єднує одразу чотири заяви та охоплює період із 2014 року до сьогодні. Україна ініціювала цей позов проти РФ у січні 2017 року.

Справа об’єднала чотири міждержавні скарги України та Нідерландів проти Росії:

- «Україна проти Росії» (№8019/16) – порушення під час конфлікту на Донбасі, включно зі збитками МН17, тортурами та примусовою працею;
- «Україна проти Росії» (№43800/14) – викрадення та вивезення дітей до Росії у 2014 році;
- «Нідерланди проти Росії» (№28525/20) – обставини катастрофи рейсу МН17;
- «Україна проти Росії» (№11055/22) – масові порушення прав людини після 24 лютого 2022 року²⁴.

У своєму рішенні ЄСПЛ детально описав масштабні й взаємопов’язані практики незаконних дій з боку російських збройних сил, окупаційних адміністрацій та підтримуваних Росією збройних угруповань. Суд наголосив, що ці порушення були не поодинокими, а мали систематичний характер і часто здійснювалися як частина так званої адміністративної практики, що вказує на їхню регулярність і організованість.

Серед виявлених судом порушень, зокрема, такі:

- **Невибіркові військові напади та жертви серед цивільного населення** – суд визнав Росію відповідальною за невибіркові військові

²⁴ <https://zmina.info/articles/yespl-oholosyv-rishennya-u-spravi-ukrayina-ta-niderlandy-prot-y-rosiyi-chomu-tse-vazhlyvo-ta-shcho-dali/>

напади, зокрема спрямовані на житлові райони та цивільну інфраструктуру, що призвело до масових смертей, поранень та руйнування майна.

- **Позасудові страти, тортури та нелюдське поводження** – ЄСПЛ встановив відповідальність Росії за позасудові страти та тортури, зокрема за використання зґвалтування як зброї війни, а також за інші форми нелюдського поводження, що принижують гідність. Суд переконаний, що сексуальне насильство та зґвалтування застосовувалися російськими військовими в Україні після повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року як частина військової стратегії задля дегуманізації, приниження та підризу морального духу українського населення.

- **Незаконні та довільні затримання** – у рішенні суду визнали адміністративну практику незаконних та довільних затримань цивільних осіб, часто без будь-якої правової підстави чи базових процесуальних гарантій, на окупованих територіях.

- **Залякування та переслідування журналістів і релігійних груп** – ЄСПЛ виявив докази залякування та переслідування, спрямованих проти журналістів та різних релігійних груп.

- **Мародерство, знищення приватної власності та примусові переміщення** – суд поклав на РФ відповідальність за широкомасштабне мародерство та знищення приватної власності, а також за необґрунтоване переміщення цивільних осіб, зокрема за допомогою так званих фільтраційних заходів.

- **Викрадення та депортація українських дітей до Росії** – особливо серйозним висновком стало “організоване переміщення дітей до Росії” та їхнє незаконне всиновлення, визнане «адміністративною практикою», що суперечить Конвенції з прав людини.

Важливим аспектом рішення ЄСПЛ є визнання зґвалтування як засобу ведення війни та примусового переміщення українських дітей до Росії як елементів систематичної адміністративної практики. Суд дійшов висновку, що ці дії були частиною цілеспрямованої державної політики Російської Федерації. Це створює вагому доказову базу для майбутніх міжнародних процесів щодо злочинів проти людяності або геноциду, адже свідчить не про окремі випадки, а про наявність наміру та широкомасштабного застосування таких практик на державному рівні²⁵.

Важливим елементом в механізмі захисту прав людини в умовах збройної агресії РФ проти України стало подолання суверенного імунітету РФ в рішеннях судових органів України.

Приміром, звернення громадян України з позовами до РФ про відшкодування шкоди було ускладнене ігноруванням РФ судових викликів та зверненням до суверенного імунітету. Ця проблема була подолана можливістю прийняття рішень за відсутності відповідача (заочне рішення)

²⁵ <https://zmina.info/articles/yespl-oholosyv-rishennya-u-spravi-ukrayina-ta-niderlandy-proty-rosiyi-chomu-tse-vazhlyvo-ta-shcho-dali/>

та наступними аргументами, на які почали посилалися Суди України: «Визначаючи, чи поширюється на Російську Федерацію судовий імунітет у даному випадку, судом враховано наступне.

Предметом позову є відшкодування майнової шкоди, завданої майну позивача збройною агресією РФ проти України. Місцем завдання шкоди є територія суверенної держави Україна. Передбачається, що шкода завдана агентами РФ, які порушили принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН щодо заборони військової агресії, вчиненої стосовно іншої держави - України.

Вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави - України, що закріплено у Статуті ООН.

Національне законодавство України виходить із того, що за загальним правилом шкода, завдана в Україні фізичній особі в результаті протиправних дій будь-якої іншої особи (суб'єкта), може бути відшкодована за рішенням суду України (за принципом генерального делікту).

Отже, Російська Федерація, вчинивши неспровокований та повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не вправі надалі посилалися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії.

... Відповідно до ч. 2ст. 367 ГПК України судове доручення надсилається у порядку, встановленому цим Кодексом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено - Міністерству юстиції України, яке надсилає доручення Міністерству закордонних справ України для передачі дипломатичними каналами.

Разом з тим у зв'язку із порушенням Російською Федерацією цілей та принципів статуту ООН, Гельсінського Заключного Акта, Паризької Хартії для Нової Європи та ряді інших документів ОБСЄ, у зв'язку із широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти суверенітету та територіальної цілісності України, Міністерство закордонних справ України 24.02.2022 нотифікувало МЗС РФ про прийняте Україною рішення розірвати дипломатичні відносини з Росією, що були встановлені Протоколом про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Російською Федерацією від 14.02.1992.

Відтак діяльність дипломатичних представництв України в Росії та Росії в Україні, а також будь-яке дипломатичне спілкування припинено відповідно до Віденської Конвенції про дипломатичні зносини 1961 року.

Отже, подальше застосування відповідного алгоритму для подачі будь-яких судових документів до російської сторони дипломатичними каналами не є можливим з огляду на розірвання дипломатичних відносин та евакуацію всіх співробітників дипломатичних та консульських установ України через повномасштабну агресію Російської Федерації проти України.

З огляду на вищенаведене, на період збройного конфлікту у відносинах з державою-агресором унеможливлено застосування міжнародних договорів України з питань правового співробітництва, у тому числі у зв'язку із припиненням поштового сполучення.

Відтак, взявши до уваги вищенаведене, єдиним доступним для суду способом повідомлення відповідача про дату, час та місце розгляду справи було розміщення на офіційному веб-порталі судової влади України відповідного оголошення-повідомлення. І такі заходи судом належним чином застосовувалися, що підтверджується матеріалами справи»²⁶.

Важливу роль має винесення судових рішень за позовами громадян України проти РФ про відшкодування шкоди, завданої майну, зокрема, житлу, в т.ч. шляхом пошкодження чи руйнування; іншому майну; майновим інтересам; моральної шкоди (як внаслідок шкоди, завданої загибеллю чи травмуванням осіб, шкоди, завданої майну, так і у випадку неможливості здійснення речових прав).

²⁶ <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/127420722/>